

Mars 1962

M E D D E L A N D E

N:r 59
från

S K Å N E S V A P E N H I S T O R I S K A F Ö R E N I N G

Skånes Vapenhistoriska Förenings medlemmar kallas till ordinarie årssammanträde fredagen den 13 april kl. 19.00 på Malmöhus slott, Kungens vardagsrum enligt nedanstående program:

1. Hälsningsanförande och parentation av ordförande
2. Protokolljustering.
3. Styrelsens verksamhetsberättelse.
4. Revisionsberättelsen.
5. Fråga om ansvarsfrihet.
6. Val av ordförande.
7. Val av övrig styrelse och styrelsesuppleant.
8. Val av revisorer och revisörsuppleant.
9. Eventuellt.
10. Vapendemonstration.
11. Avslutning.

Därefter föredrag av Major Nils Sjöholm, Kristianstad, över ämnet: Dansk garnison i Christianstad - dess uniformering och beväpning. Föredraget belyses av skioptikonbilder i färg.

Efter föredraget gemensam enkel måltid för dem som så önska.

Då föredragshållaren är känd militärhistoriker och underhållande talare förväntar styrelsen talrikt besök. Tag gärna med bekanta till föredraget.

Höstmötet.

Torsdagen den 26 oktober hölls ordinarie höstsammanträde på Kungens kammare, Malmöhus slott. Ordf. J. Folke Herrström, hälsade de närvarande välkomna och vände sig särskilt till aftonens föredragshållare Museiintendent Fil. lic. Olle Cederlöf och Hederspresidenten i Vaabenhistorisk Selskab Landsretssagförer Tage Lasson från Köbenhavn, båda veteraner i vår Förening samt Hedersledamot greve Kalling. Därefter höll ordf. presentation över f. lantbrukaren J. Larsson, Lund, som tillhört Föreningen sedan 1943 och lyste frid över hans minne, varefter ordet överlämnades till Intendent Cederlöf, som talade över ämnet; A.P. Sjöbergs experimentgevär - En unik gevärssamling i Malmö Museum. Det högintressant föredraget belystes av ett 30-tal utmärkta skioptikonbilder. Ett utdrag ur föredraget meddelas här nedan. Efter dettas slut tackade ordföranden Intendent Cederlöf för en intressant redogörelse för Malmöbon A.P. Sjöbergs försöksgevärskonstruktioner, som först på senare tid uppmärksammats av vapenhistorisk forskning genom Cederlöfs egen upptäckt av dessa gevär. Åhörarna applåderade hjärtligt.

A.P. Sjöbergs experimenteringsgevär.

En unik gevärssamling i Malmö Museum.

Föredrag av Museiintendente fil. lic. Olle Cederlöf

1860-talet var ett betydelsefullt brytningsskede i de svenska militära eldhandvapnens historia. Man övergick under detta decenium (i syfte att höja infanterigevärens eldhastighet, som ej ansågs tillfredsställande) från fram- till bakladdning. Övergången, som markerades av införandet av det amerikanska Remingtongeväret år 1867, föregicks av omfattande inhemska försök med olika gevärskonstruktioner. Många av dessa äro kända från tidigare försök. Men av dessa är det ett tändnålsgevär konstruerat av Malmöbon A.P. Sjöberg, som ända tills nu förblivit ouppmärksammat. Detta intressanta gevär, varpå patent togs 1865, måste ha ansetts som synnerligen modernt för sin tid, har nyligen varit föremål för en ingående specialundersökning, vilket här lämnas å sido. I stället skall här belysas tre andra gevär, som utförts av samme konstruktör och vilka ingå i A.P. Sjöbergs numera till Malmö Museum skänkta gevärskollektion. Sjöbergs till typen äldsta snabbskjutningsgevär företrädes av revolvergeväret. Tanken att införa tvåhandseldvapen med ett bakom pipans bakre öppning placerat (4-8 skott) innehållande roterande kammarmunstycke, går långt tillbaka i tiden, ehuru det först 1830-50 talen på allvar kom att provas.

Bland konstruktörerna bör i främsta rummet nämnas amerikanen Samuel Colt samt dansken Peder Rasmussen och svensken Jonas Ofrell. De två senare gjordes oberoende av varandra och utan stöd av Colts patent, som då ännu icke var känt i

Konstruktivt sett erbjuder Sjöbergs revolvergevär icke några tekniska nyheter. Det är en förenklad kopia av Colts tidigare revolverpatent. Såväl uppbyggnaden (bortsett från laddstocken) som tändsystem och rotationsmekanism är lånade från Colt. Trumman, liksom Colts, inrymmer sex kamrar, laddas liksom dessa framifrån. Baktill återfinnes liksom på de amerikanska vapnen sex horisontalt placerade tändhattstappar, som var och en är inpassad i botten av en kraftig, segmentformad utfräsning. Denna har till uppgift att förhindra elden från en tändhatt att sprida sig till de övriga. Tändningen sker liksom hos Colt enligt perkussionsprincipen, d.v.s. genom hanens slag mot de på tändhattstapparna apterade knallhattarna.

Rotationsmekanismen, som åstadkommer trummans omvridning sedan första skottet avlossats, överensstämmer med Colts patent. Den består sålunda av en med hanen förenad, fjäderbelastad roterare vilken via ett urtag i stötbotten medelst en tand griper in i en på trummans bakre ände runt axelhålet placerad av sex snedslipade kuggar bestående kuggkrans. Varje gång hanen spännes (det rör sig sålunda om den s.k. hanspännande principen) vrides trumman tack vare denna mekanism automatiskt $1/6$ -dels varv så att en ny patronkammare kommer mitt för loppet.

Sjöbergs revolvergevär fick aldrig någon praktisk användning för lösandet av det militära snabbskjutningsproblemet. Geväret kom av sin upphovsman utslutande att användas till målskytte och jakt men har dock som vapenhistoriskt tidsdokument betraktat i raden av Sjöbergs varandra olika experimentgevär sin givna plats.

Det till typen näst äldsta geväret i den sjöbergiska experimentkollektionen är ett tändnålsgevär med kammarladdningsmekanism. Det är sålunda en hybrid som står på gränsen mellan fram- och bakladdning. Utmärkande för kammarladdningsgevären, som normalt var utrustade med slaglås, var att pipans kammar-del var lös, så att dess främre del vid laddning kunde fällas uppåt. Laddningen verkställdes genom att skytten bet av papperspatronens bakre del sedan hällde ned det i denna inneslutna krutet i kammaren, insatte kulan i densamma samt apterade tändhatten på den därför avsedda tappen. Den betydelsefullaste vinsten var att man nu på allvar kunde övergå från slätborrade till räfflade armégevär. Genom att ge kammarladdningsgevärens kammare en grövre kaliber än loppet i övrigt åstadkom man, att blykulan genom det vid skottlossningen alstrade gastrycket pressades in i det framförliggande "förträngda" loppets räffelgång. Härigenom fick projektilen önskad rotation, varigenom bättre ballistiska egenskaper uppnåddes.

Kammarladdningsprincipen är liksom revolverridén mycket gammal men fick ett verkligt genombrott först under 1800-talet. I Europa infördes för armébruk avsedda kammarladdningsgevär i Frankrike år 1831. Dessa försök följdes snart av skandinaviska försök med kammarladdade infanterigevär. I Norge konstruerades 1838 ett dylikt gevär. Också i Sverige infördes redan 1833 olika kammar-

laddningskonstruktioner. Inom armén dröjde det ända till 1864 innan kammarladdningen infördes under hotet av det dansk-tyska kriget 1864. Äran av att ha konstruerat det första funktiondugliga och fältmässiga tändnålsgeväret var preussaren Dreyse, som redan på 1830-talet inlett sina bakladdningsexperiment enligt detta system. Gemensamt för alla konstruktionerna var att de laddades med en enhetspatron innehållande krutladdning, tändsats och projektil samt att tändningen skedde genom att den bakre i kärnlinjen placerade, spiralfjäderbelastade tändnålen inpressades i tändspegeln.

Det är mot bakgrunden av detta som Sjöbergs första tändnålsgevär skall ses. Det är nämligen uppbyggt efter samma grundprincip. Detta gevär torde tillkommit i början av 1864 var endast en övergångstyp till de med cylindermekanism försedda tändnålsgevären, som Sjöberg konstruerade senare under samma och följande år. Av dessa har 1865 års patentgevär, som i sin grundprincip går tillbaka till Dreyses sista förbättrade tändnålsgevär, som infördes i den preussiska armén redan under 1864. Utmärkande för Dreyses armégevär och Sjöbergs svenska patentgevär är att cylindermekanismens slutstycke (Mausers senare patentgevär är konstruerat enligt samma princip) rör sig utslutande i horisontalplanet, då det manövreras fram och åter i samband med laddningen.

Sjöbergs andra tändnålsgevär har en från denna princip avvikande mekanism. Slutstyckets främre del rör sig nämligen bakåt nedåt, då det manövreras till tillbakafört läge, Denna rörelse åstadkommes genom att slutstycket fram till på sidorna har två styrklackar, som följer tvenne på den fram till fördjupade lådans insidor upptagna spår, Då slutstyckets handtag omvrides från höger till vänster upphakas tändnålen i "halvspänn". Det tillgår så: Den spiralfjäderbelastade tändnålen har i sin bakre ände två muttrar mellan vilka ett "tumgrepp", som nedtill övergår i en under slutstycket löpande smal, lös stålskena, är inpassad. Den sistnämnda är försedd med ett par styr- och spännklackar, vilka vila mot kanten av en vinkelformad, snedställd urfräsning på slutstyckets undre och högra sida. Då slutstyckets handtag vrides från höger till vänster och slutstycket roterar kring sin längdaxel beskriver urfräsningens snedställda kant en spirälrörelse. Därvid pressas tändnålskenan baktill till dess spärrklacken går fri från urfräsningen och tändstiftet har samtidigt pressats bakåt med resultat att spiralfjädern spänts. Sedan kan patronen införas. Då slutstycket åter framförts står mekanismen alltjämt i "halvspänn". Först då handtaget vridits över mot höger och spärrklacken åter glidit in i slutstyckets urfräsning uppnås "helspänn". Sjöbergs sist beskrivna gevär, som vid sidan av patentgeväret 1865 är det intressantaste i samlingen, har en kombination av cylinder- och fallbladmekanisk. Från vapenhistorisk synpunkt är Sjöbergs experimentgevär ett av

de intressantaste utvecklingsskedena i svensk vapenhistoria i kravet på ett snabbskjutande, ballistiskt fullgott infanterigevär vid övergången från fram- till bakladdning.

Resumé av J.Folke Herrström

Vapenhistoriska notiser

av

J.Folke Herrström

Nyupptäckt karolinsk kavalleribefälsvärja. I Svenska Vapenhistoriska Sällskapets årsskrift, Nya Serien VII, 1961, beskriver Heribert Seitz en nyupptäckt karolinsk värja av sedvanlig typ men med försilvrat fäste. Förtjänsten av denna värjas "upptäckt" tillkommer kapten Alexander de Roubetz, som meddelade Seitz, att i Trosa landsförsamlings kyrka förvarades en karolinsk ryttarvärja, som var i behov av vård. Ingen visste då att värjan hade något särskilt intresse. Värjan jämte ett samhörande epitafium eller snarare en minnestavla överfördes till Armémuseum för rengöring, konservering, och studie. Då man avlägsnade fästets mörka patinering, såg man att ytan var försilvrad. Tavlans text förtäljer att värjan en gång tillhört "Regements Quartermästaren af Uplands Tre-männings Cavalleri Regemente Håkan Wennerberg, död i Stockholm 6 januari 1719".

Värjan är av vanlig karolinsk kavallerityp. Fästet skiljer sig dock i två avseenden från den vanliga typen. Dels är fästet utfört i försilvrad mässing (som alltjämt har hög glans) och dels av den släta förhöjda bård, som vertikalt följer knappens fram- och baksida, vilket senare även finns på senare efter karolinska fästen. Bårdens kanter äro avgränsade med en tunn slät list, som även finnes på nitknappen utmed parerplåtens kantförstärkningar och längs parerstängernas kantlinje. Klingan är av vanlig normaltyp med kort blodränna och sedvanlig karolinsk längd och bredd. Även baljan av svart läder (utan varbalja) finns bevarad.

Seitz frågar sig med rätta varför kavallerilöjtnanten Håkan Wennerberg fört ett sidovapen som skiljer sig från andra värjor, som förts av Carl XII:s kavalleriofficerare, då de alltid fört värjor med förgyllda mässingsfästen. Denna värja med försilvrat fäste är den enda hittills kända i sitt slag, fast, som Seitz säger, i dokumenten under karolinsk tid omtalas försilvrade fästen. Seitz pekar på bestämmelserna i 1695 års reglemente för drabanterna, där det omtalas, att fästena skall vara försilvrade men vara gjorda efter en modell. Därefter ordas icke mer om försilvrade fästen förrän för vissa underofficerare vid den år 1716 uppsatt i Livskvadronen vilken skulle ersätta den starkt

jong med profilställt biskopshuvud omramat av inskriften FORTUNA INVAT Peter Munich (lyckan hjälper, Peter Munich), medaljongen är upptill (heraldiskt sett) försedd med en öppen krona och nedtill med bladornament. Inskriften PRO ARIS ET FOCIS (för altare och härd) samt vegetativa ornament. Insidans ornament överensstämma med utsidans med undantag för inskrifterna FIDE SED CUI VIDE (Tro! men giv akt på vem), CONSTANTES FORTUNA INVAL (lyckan hjälper de ståndaktiga), VINCERE AUT MORI (segra eller dö). Klingans längd är 88,2 cm och basbredden 3,1 cm. Den bär spår av att ha varit brukad i strid.

Fästet är av järn med spår av förgyllning och är rikt skulpterat, har omvänt päronformad knapp och S-formigt svängda dubbla parerstänger, båda karakteristiska drag av den svenska armévärjan under 30-åriga kriget, och som enligt Seitz, som först konstaterat detta, och vilket enligt honom ären nederländsk stilpåverkan.

Värja 2. (Livrustkammarens undersökning no. 2740) från 1600-talets första årtionde.

Klingan har en längd av 81,5 cm och 3,7 cm bred vid basen. Den är tvåfasad och bär spår av att ha brukats i strid. Ornamentik saknas. Fästet är av försilvrat järn med blomornamentik strödd över alla ytor, bakre parerstång saknas. Knappen är omvänt päronformad och tilltryckt från sidorna, av lindningen återstår endast rester av kransarna. I yttre parerbygeln är infattad en genombruten plåt. På insidan en tumbygel. Också denna värja har pas d'âne.

Dessa två värjor höra samman med något av de båda huvudbaneren i Österåkers kyrka för Paul Khevemüller d.ä. resp. sonen Paul d.y. Den äldre kom i svensk tjänst under Gustaf II Adolf och blev överste för ett kavalleriregemente i svensk tjänst, blev svensk adelsman 1645 och friherre 1647 och skrev sig herre till Julita m.m. Han avled 9/12 1659 och begrovs samma år i Österåkers kyrka. Sonen föddes 1/11 1627 i Klängenfurth och han var sedan 1655 kammarherre hos änkedrottning Maria Eleonora. Han dog 25/8 1658 under belägringen av Köpenhamn och begrovs i Österåkers kyrka.

Som båda värjorna äro ungefär samtidiga och för övrigt till typ ligga varandra så nära, kunna värjorna ej med visshet bestämmas till sin ursprungliga ägare. Av Ekberg företagna forskningar i Österåkers arkiv i Uppsala landsarkiv ha icke givit något resultat. Med hänsyn till Khevemüller d.ä. höga ställning säger Ekberg, kan han ha haft flera så här rikt dekorerade värjor och kan det vara befogat att attributera den mycket påkostade värjan I till honom. I så fall skulle värja 2 tillhört sonen Paul d.y.

Nya medlemmar:

Ingeniör Lars Olle Svensson, Svedala	(Ordf.)
Kristianstads Museum, Kristianstad,	(Ordf.)
Museiintendent Fil. lic. Th. Andersson Kristianstads Museum, Kristianstad	(Ordf.)
Major Nils Sjöholm, Kristianstad	(Ordf.)
Med.stud, Bo Bergman, Malmö	(Carl-Axel Persson)

- - - - -

Med detta nummer följer dels Medlemsmatrikeln januari 1962 och dels en postgiroblankett för inbetalning av medlemsavgiften för 1962 och uppmanas medlemmarna att snarast sända in den.

Redaktör J.Folke Herrström, Malmö

Skånes Vapenhistoriska Förening
(Instiftad den 18 september 1940)

M E D L E M S M A T R I K E L

J a n u a r i 1 9 6 2

Hedersledamot:

Fil. lic., greve Sten Kalling

Styrelse:

Exam. Hom. J.Folke Herrström
Ordförande

Major John Lindgren
v. ordförande

Ingeniör Gustav H.Sandelin
sekreterare

Köpman Sture Hansson
skattemästare

Disponent Thure Jakobsson
utan särskild funktion

Styrelsesuppleant:

Fil. lic., Kapten Olle Cederlöf

Svenska Vapenhistoriska Sällskapet, Arkivet, Ing, Tempelman Lokevågen 29, Djursholm	1946
Svensson, Lars-Olle, Ingeniör, Tallgatan 6, Svedala	1962
Svensson, Per Axel, Herr, Tornavågen 7, Lund	1961
Svensson, Åke, Kontorist, Roskildevågen 39 c, Malmö V	1961
Svensson, Sture, Ingeniör, Firma, Sang produkter, Backaryd	1961
Tøjhusmuseet, Frederiksholms Kanal 29, Köpenhamn K, Danmark	1940
Tynell, Inge, Herr, Ljunggatan 19, Malmö Sö	1940
Ungfeldt, Harry, Fil.mag, Enhetsskolan, Perstorp	1961
Vaabenhistorisk Selskab (c/o Landsdommer Andersen Spønnecksvej 2, Gentofte, Danmark)	1945
Zachrisen, Lars, Herr, Blomstervaenget 13, Kgs Lyngby, Danmark	1961
Åkesson, Erik, Kamrer, Regementsgatan 11, Malmö C	1945